

Néző István: „...ötvenhat izzó ősze volt...”: Kisvárdai forradalom és szabadságharc idején

I. A forradalom első napjainak helyi eseményei

A forradalom Kisvárdán is az általánosan jellemző események között zajlott le. A történések menetét a rádió és a sajtó híradásai befolyásolták, másrészt különböző helyekről érkeztek hírek a megmozdulásokról. Miskolc környékéről jött vissza a településre szabadság és betegség okán Kelemen Béla, Muzsikus Béla és Nagy István bányász is, akik a későbbiek során több megmozdulásban aktívan vettek részt. Róluk 1957 márciusában a tanács olyan jellemzést írt, hogy *„szervezési munkájukat főleg a korcsmahelyiségekben fejtették ki, nagyobb pénzüsszeggel rendelkeztek, már a helyi megmozdulásokat megelőző időkben is igyekeztek maguk mellé állítani a község lumpenproletárjait és egyéb kétes elemeit.”*¹

Ezzel szinte szó szerint megegyezik az a jelentés, amelyet 1957. július 22-én Hódi László, a hadkiegészítő parancsnokság hadnagya írt.² Ekkoriban a hivatalos szervek már ellenforradalomról, lumpenekről, csavargókról, börtöntöltelékekről, kulákokról, csendőrökről, külföldi ügynökökről, megtévesztettekről beszéltek.

Október 23-án éberen figyelte mindenki a híradásokat. Nemcsak a lakosság, hanem a korabeli helyi vezetők is így tettek. A járási rendőrkapitányság osztályvezetője, Mészáros András vallotta: *„1956. október 23-án este a kisvárdai kapitányság kultúrtermében hallgattuk a Gerő elvtárs rádióbeszédét, melyen jelen volt: Nagy Antal az MDP járási bizottságának első titkára, Nagy Sándor másodtitkár, Sebestyén százados a járási kiegészítő parancsnoka.”*³

¹ Dikán, 1993. 196. p.

² Hadtörténeti Levéltár, Jelentés az 1956. októberi események Kisvárdai járás területén való lefolyásáról, Kisvárdai, 1957. július 22.

³ Dikán, 1993. 30. p.

Mivel a pártvezetés szovjet segítséget kért, Kisvárdra, ez a határhoz viszonylag közel fekvő település hamar megtapasztalhatta a tankok vonulását. Így emlékezett erre vissza Kiss Gyula református lelkész: *„Akkor még a 4-es főút a városon keresztül vezetett. És elérték a tankok a központot és jöttek és jöttek. Ez 24-én kilenc órakor reggel volt. A központban megállott egy-egy tank, a gyerekek gagyogtak a katonákkal, akik feltárt fedőn kibújva beszélgettek:*

-Hová mentek?

-Egyipt! Egyipt!”⁴

Október 24-én este volt Kisvárdán az első tömegtüntetés, ezen kizárólag diákok vettek részt. A középiskolások sokan letépték a piros zászlót, könyveikből kivagdalták a népköztársaság címert, orosz könyveiket és szótáraikat elégették.⁵

Az események hatással voltak nemcsak a szülőkre és pedagógusokra, hanem a tanulókra is. A járás területén megjelent borsodiak sztrájkot szerveztek. Ők voltak azok is, akik október 24-ről 25-re virradó éjjel a Bessenyei György Gimnázium főkapujára és a lépcsőkre színes krétákkal és mésszel írták fel, hogy sztrájkoljatok, menjetek haza, nincs tanítás. Egy akkori gimnazista szerint a tanítás *„sehogy sem akart elkezdődni, mígnem aztán minden osztályba bement D. Takács [János], a gimnáziumunk igazgatója, és mindannyiunkat hazaküldött.”⁶*

Más dokumentum szerint a gimnázium tanulói közül többen rábeszéltek más diákokat, hogy pakoljanak össze és hagyják el az intézményt és az internátust. A gimnazisták az óvónőképzőbe, a tanítónőképzőbe, sőt az általános iskolába is elmentek, belépésükre több leány elhagyta az iskolát és

⁴ Kiss, 1998. 132. p.

⁵ SZSZBML XXXIII. Kisvárdai községi tanács VB jegyzőkönyve, 1957. március 25.

⁶ Mikes Tivadar: Gyütt oszt maratt?! In: Szabolcs-Szatmár-Beregi Szemle, 2017. 3. sz. 61. p.

hazament. A tanítónőképzőben megtörtént, hogy egyik leány benyitott a tanterembe, ahol tanítás volt, és felszólította a nevelőt, hogy azonnal hagyja abba a tanítást, mert sztrájk van. Kimondott pedagógussztrájk Kisvárdán nem volt, de ennek ellenére másfél hétig nem volt tanítás. A III-as számú iskolában a munkások részéről az a vád hangzott el, hogy úgy látszik, hogy a pedagógusok nem értenek egyet az ország követelésével, mert nem sztrájkolnak, s ezért felszólították őket, hogy fejezzék be a munkát. Még az óvodákban is érződött az átalakulás ilyenforma lecsapódása, mert azokban is megcsappant a létszám. A 3-as sz. óvodában volt olyan nap, hogy csak egy-két gyereket hoztak a szüleik. Az oktatáshoz tartozik még, hogy a megalakuló forradalmi szervekbe pedagógusokat is beválasztottak, így Ruff Gézát, Sántha Ferencet, Vass Jánost és Gombos Józsefet. ⁷ A hadkiegészítő parancsnokhelyettese nevezett egy olyan egyént, aki az ellenállást választotta: *„Szűcs Géza j./árási/ tanulmányi felügyelő...utasította a pedagógusokat, hogy szüntessék be az orosz nyelv tanítását. A pedagógusok körében olyan pártellenes hangulatot keltett, amivel megrendítette a magatartásukat olyan pedagógusok között, akik a népidemokrácia mellett álltak és állnak. Kijelentései közé tartozik: „Szégyenli, hogy a pártnak idáig is tagja volt, ígéri, hogy többé nem fogja a párt küszöbét átlépni.”* ⁸

Amikor a hitoktatás kérdése és gyakorlata felmerült, egyes diákok túlbuzgóságra ragadtatták magukat. A II-es sz. iskolában a 8. b osztály tanulói bántalmazni akarták Pocsai Andrást, mert az nem járt hittanra. ⁹

Október 25-én a főtéren Muzsikus Béla, Kelemen Béla és ifj. Tirpák József és Kovács István dögei lakos, záhonyi munkás irányította azt a tevékenységet, hogy a főtéren álló emlékműről - egy 1957-es jelentés szerint

⁷ Hadtörténeti Levéltár, Jelentés az 1956. októberi események Kisvárdai járás területén való lefolyásáról, Kisvárdá, 1957. július 22. 3. p.

⁸ Hadtörténeti Levéltár, Jelentés az 1956. októberi események Kisvárdai járás területén való lefolyásáról, Kisvárdá, 1957. július 22. 3. p.

⁹ Dikán, 1993. 10-11. p.

- „főleg vidéki részeg egyénekből és fiatal gyermekekből álló”- tömeg leszedje a csillagos Rákosi-címert.¹⁰ Ezután az összegyűltek, melyben vidékeik és diákok is voltak, megindult a főutcán az állomás irányába, és az üzleteken, hivatalokon, középületeken található címereket, zászlókat megsemmisítették. Amikor a járási pártbizottság (ma zeneiskola) elé értek, csatlakozott hozzájuk a Miskolcra motorkerékpárral éppen megérkezett Valkó Béla, Valkó Géza és Polgár János, továbbá hozzájuk csapódtak a Sárosi testvérek: Tibor és Sándor.

Október 26-án egy kisebb tömeg a börtönhöz vonult, ők foglyok elengedését kívánták elérni. A börtön az akkori községi tanács Szent László utcai épülete udvarán lévő emeletes épület volt, ma már nem létezik. A fogda a kapitányság épületében működött. Ekkor csak az a két személy volt őrizetben, akiket 25-én azért tartóztattak le, mert Gégényben a tanácselnököt bántalmazták. Őket 26-án a kényszer hatására Mészáros András járási rendőrkapitány maga engedte el, miután ehhez a járási ügyész is hozzájárult. A kiegészítő parancsnokság 1957-es jelentése 3-4 főt említ, mint akik a börtönben voltak.

Október 26-án délután 350-400 fős tömeg tüntetett a községben, a kiegészítő parancsnokság elé érve követelték, hogy a népköztársaság címeres, kiegészítő parancsnokság feliratú táblát vegyék le. Ezt a bezárkózottak nem tették meg, erre a tömegből egy személy lefeszítette azt és bedobta az udvarra.¹¹ A parancsnokság abban az épületben volt, amelyben ma munkaügyi központ működik.

Szintén 26-án Sárosi Tibor vezetésével egy tüntető csoport vonult a Vulkán Gépgyár elé, és követelték, hogy engedjék be őket, hogy a dolgozókat is felszólíthassák a csatlakozásra. A gyár udvarába bemenve Sárosi azt kiabálta, hogy „*Aki magyar, jöjjön velünk!*” Ezt követően, délután

¹⁰ u. o. 1. p.

¹¹ Dikán, 1993. 113. p.

történt a Vulkánban az üzem udvarán felállított vörös csillag ledöntése. Előzőleg elterjedt a híre annak, hogy az egyes tüntetőcsoportok már a vasútállomáson leverték a vörös csillagot és az üzemeket is sorra járkák. A Vulkánban a csillag leszerelését az utcán lévő tüntetők is követelték. Balla Miklós, a TMK üzem vezetője és műhelytársai elindultak, hogy leszereljék a csillagot, közben találkoztak Rüll István igazgatóval, akivel közölték a szándékukat. Ezt követően megkezdtek a csillagot a tartóoszlopról lecsavarozni, s amikor csak két csavar tartotta, az leesett és széttört. A csillagot és a vaskereteit a zúzdába vitték és összetörték.¹² A kisvárdai tanács jelentése október 25-re tette azt, hogy Hozdik István és Munkácsi Zoltán (később disszidált) vezetésével eltávolították a vörös csillagot.¹³

Október 27-én az utcán szintén voltak kisebb csoportosulások, a tömegben sok vidékről jött ember volt, ők bevásárolni jöttek. Nappal különösebb rendzavarás vagy tüntetés nem volt. Délután a vidéki dolgozókból is álló népesség verődött össze, ők a tanács 1957-es jelentése szerint Révész István saját termésű borkimérőnél szereztek bátorságot, és tüntetést szerveztek, így „*Ruszki, mars ki!*” jelszóval a rendőrség elé vonultak, fegyvert és lőszert követeltek, egy részük a börtön elé ment, a folyók szabadon bocsátását kérve. Foglyok azonban ekkor már nem voltak ott.

Egy 1957-es vádirat szerint Tulipán István érettségizett segédmunkás - aki 1948-ig a szovjet munkatáborok vendégszeretetét élvezte - volt az, aki nemcsak a felvonulásokban, a csillagok és címerek leverésében vett részt a pártháznál és a középületeknél, hanem a mintegy 150-200 fős tömeget október 27-én a kiegészítő parancsnokság ellen vezette, hogy fegyvereket szerezzen. A sokaságot bízta, hogy törjék be a kaput, s a fegyverek megszerzése után támadják meg a szovjet katonákat. A kaput azonban nem

¹² Dikán, 1993. 53. p.

¹³ Dikán, 1993. 196. p.

tudták betörni, ezért Tulipán felmászott a kapura, hogy átmászva belülről nyissa azt ki, de a tömegből valaki visszahúzta.

Mivel itt nem sikerült fegyvert szerezni, ezután az emberek nótaszóval megindultak a pénzügyőrség épületéhez, melyben a telefonvonal biztosítását végző szovjet katonák tartózkodtak. Követelték, hogy a szovjetek hagyják el a községe, az ablakokat kővel betörték. A vádirat szerint itt is Tulipán volt az irányító, akinek *„Célja volt a kisvárdai pénzügyőri laktanyában tartózkodó szovjet katonák megsemmisítése.”*¹⁴ Arról, hogy ezt egy fegyvertelen tömeg miképpen tudta volna végrehajtani a géppisztollyal felszerelt szovjet katonákon, az irat hallgat. Tulipán bűnösségét ezekben az ügyekben az ügyészség nem tudta bizonyítani, ám még a vádiratban is úgy fogalmazott, hogy *„Ennek a terhelt által vezetett brutális támadásnak egy halálos áldozata volt.”*¹⁵

A kisvárdai halotti anyakönyvben meg is találjuk az elhunyt nevét és személyi adatait. Ezek szerint október 27-én Sipos Károly ácssegéd, Madách utca 14. sz. alatti lakos, aki Papon született 1905. április 5-én, apja Sipos Albert, anyja Kruppa Borbála, lövés által elhunyt a Temető utcán.¹⁶

Egy visszaemlékező így rögzítette ezt a halálesetet: *„Egy szerencsétlen ember jön a pénzügyőrség előtt, jól beszívott, s mivel ott egy SZU telefonos egység van elhelyezve, be akar menni. Ordít, veri az ajtót, ami zárva. Egy géppisztoly csöve nyúl ki az ablakon, egyből lelövik.”*¹⁷

A helyi tanács jelentése a szovjet katonák riasztólövésének tulajdonítja a halálozást,¹⁸ de ennek „jellegzetessége” az lett volna, hogy a levegőbe irányítják a golyót. Ám nem így történt. *„Az oroszok ...a köves út*

¹⁴ Dikán, 1993. 208. p.

¹⁵ Dikán, 1993. 209. p.

¹⁶ Halotti anyakönyv 207/1956. sz. bejegyzés

¹⁷ Kiss, 1998. 132. p.

¹⁸ Dikán, 1993. 197. p.

*közepe felé adták le „riasztó” lövéseiket. A lövedékek szikrát szórva pattogtak vissza az úttestről, szanaszét minden irányba.”*¹⁹

A haláleset a hadkiegészítő parancsnokság 1957. július 22-i jelentésében is úgy szerepel, hogy a szovjetek riasztó lövést adtak le. *„Azt, hogy kinek a fegyveréből történt a halálos sérülés, azt megállapítani nem lehetett, mivel az ellenforradalmárok között is voltak felfegyverzett emberek.”*

²⁰ A Hódi László parancsnok-helyettes által közölt állítást nem lehet elfogadni, hiszen a lövöldözés bekövetkeztének leírása előtt egyszer sem tett említést arról, hogy a tömegnek fegyvere lett volna, éppen azt írta, hogy a tömeg fegyvert követelt.

A tüntetők között volt szemtanú szerint a katonák a riasztó lövések után célzottan is rálöttek egy arra járóra, aki épp a fodrásztól tartott hazafelé, majd *„Három órával később egy tank és egy terepjáró érkezett Csapról, a szovjet határtelepülésről, és védőállást vett fel a laktanya udvarán.”*²¹

Egy kisvárdai lakos így emlékezett vissza a korabeli eseményekre: *„Nappal teherautóval Miskolcra jöttek munkások. Gyűlés volt a bíróság előtt, alkalmi összejövetel, néhányan felmásztak a bíróság tetejére, a Rákosi-címert tartó vasakat levágták, a címer lezuhant, de csak a csillag tört össze rajta. Gyülekezett a tömeg a mai Gyár úti lakótelep szélén, ami akkor még temető volt. Felhangzott a „Ruszki, mars ki!”, majd a Vulkan felé mentek. Este ott is tömeggyűlést tartottak. Amikor a tüntetők visszafelé jöttek,*

¹⁹ Mikes Tivadar: Gyütt oszt maratt?! In: Szabolcs-Szatmár-Bereg Szemle, 2017. 3. sz. 62. p.

²⁰ Hadtörténeti Levéltár Jelentés az 1956. októberi események Kisvárdai járás területén való lefolyásáról, Kisvárdai, 1957. július 22. 2. p.

²¹ Mikes Tivadar: Gyütt oszt maratt?! In: Szabolcs-Szatmár-Bereg Szemle, 2017. 3. sz. 63. p.

kövekkel dobálták a pénzügyőri laktanya magasföldszinti részét, az ablakokat betörték. Valószínűleg felvonultak a település központjába. Az oroszok ezt kövezően rakhatták be homokzsákokkal az ablakokat. Este 10 óra felé visszajött a tömeg. A homokzsákok közül szaggatott lövés hallatszott, a tömeg szétszaladt, de látták, hogy nem rájuk lőnek, hanem a levegőbe, riasztásként. Ismét összegyűltek, majd újra lövések dördültek, ekkor kapott találatot az áldozat. A halálordításra jól emlékszem. Az áldozat a 6. sz. alatt esett össze, özv. Ficze Zoltánné (?) háza előtt történt a lövés. Kb. éjjelre vagy 5 tank érkezett Záhonyból, az egyik a laktanya sarkára állt, talán az udvaron a többi. A bíróság kerítésén keresztül fordultak be, azt ledöntötték.”²²

Kosztolánszky Ferencné késő délutánra tette a pénzügyőri laktanya előtti tüntetést, mely egy teherautónyi fiatalemberrel vette kezdetét, ők a lassan haladó autóról kövel dobálóztak. Az oroszok homokzsákokat raktak minden ablakba. *„Ekkor, hogy eltántorítsák a további cselekedettől őket, a pénzügyőri laktanya akkori parancsnoka, aki László vezetéknevű volt, keresztnéve talán Pál...a laktanya hátsó, zárt udvarán leadott a levegőben egyetlen riasztólövést...Az orosz kiskatonák azt hitték, hogy a teherautóról lőnek, és akkor dördült el az a bizonyos lövés, ami a kerítésünk előtt zajlott le. Eltalálták azt a teljesen ártatlan embert, aki éppen a fodrásztól (város felől) ment haza éppen.”²³*

Sebestyén Sándor hadkiegészítő parancsnok 1959-es visszaemlékezésében már egyenesen úgy szerepel a haláleset, hogy: *„1 fő a tüntetők közül meghalt, azonban azt nem tudjuk, hogy nem a tömeg közül lőtték-e le.”²⁴* Bizonyára jól tudta, hogy nem így volt!

²² Forgács Béla szóbeli közlése, Kisvárdá, 2016. augusztus 2.

²³ Kosztolánszky Ferencné levele, 2016. július 17.

²⁴ Dikán, 1993. 113. p.

Mészáros rendőrkapitány azt vallotta, hogy *„hallottunk egy géppisztolysorozatot és az elmenekültektől értesültünk, hogy emberáldozat is esett, mivel a szovjetek a tömegbe lőttek. Ekkor a járási kórházba telefonáltam, és kirendeltem a mentőt a szovjet parancsnokság elé.”*²⁵

A megyei munkástanács rádióstúdiója így adta tudtul ezt a szomorú eseményt: *„Sipos Károly nem volt a tüntetők között, a borbélytól jött és egy eltévedt golyó mégis őt találta.”*²⁶

Közbevetőleg jegyezzük meg, hogy Kisvárdán a forradalom alatt más haláleset nem történt, sebesülés volt. Október 30-án M. J. 34 éves férfit, a Vulkán géplakatosát, nemzetőr társa véletlenül meglőtte.²⁷ Egy visszaemlékező szerint a pénzügyőrségnél egy Molnár nevezetű lakos is megsérült, talán vidéki volt, de a Vulkánban dolgozott.²⁸

A halálos sebesülés után a tömeg feloszlott, majd újra egyesülve a kiegészítő parancsnokság elé vonult. Itt szintén fegyvert követeltek, de mintegy 2 órai vitatkozás után eredménytelenül távoztak. A kiegészítő parancsnokság jelentése szerint ez azért következett be, mert *„az itt lévő elvtársak kimentek a kapuhoz és megmagyarázták nekik, hogy a saját fegyverüket oda nem adják.”*²⁹ Innen a tömeg ismét a rendőrség elé vonult - a mai Szent László úton, a mostani MKB épülete, a postával szembeni emeletes épületben rendőrőrs volt - ahol szintén fegyvert követeltek, majd a csoportosulók a járási pártbizottság elé mentek, ahol pártellenes és szovjetellenes jelszavakat kiabáltak. Amikor a szovjet harckocsik megjelentek, a tömeg széteszlott.

²⁵ Dikán, 1993. 31. p.

²⁶ Kenedi, 1989. 256-257. p.

²⁷ Fazekas Árpád: Műteti napló a kisvárdai kórházban. In: Kelet-Magyarország, 1997. 247. sz. 10. p.

²⁸ Gál László szóbeli visszaemlékezése, Kisvárdai, 2001. május 24.

²⁹ Hadtörténeti Levéltár, Jelentés az 1956. októberi események Kisvárdai járás területén való lefolyásáról, Kisvárdai, 1957. július 22. 2. p.

Fegyver pedig volt bőven a kiegészítő parancsokságon, csak más célt szolgált. A forradalom első napjaiban Nagy Antal, a Magyar Önkéntes Honvédelmi Szövetség elnöke 2021 db kispuskát, 22-25 db régebbi hadipuskát, 500-600 db kispuska- és hadipuska lőszert vitt megőrzés céljából a parancsnokságra. Ezeken kívül már ott volt 2 golyószóró, 5 géppisztoly, 10 új hadipuska és 6 TT pisztoly, a hozzávaló lőszerrel és 20 kézigránát.³⁰ Nem feltétlenül lett volna jó, ha mindezek a tömeg kezébe kerülnek.

Október 27. eseményei közé tartozik még, hogy településre sóért és cukorért a berkeszi szövetkezet vontatójával bejött a falusiak egy csoportja, hozzájuk csatlakozott mintegy kéttucatnyi ember, így a temetőben lévő szovjet síremléket a vontató kötött láncsal ledöntötték. A kisvárdaiak közül valaki megverte a tiltakozó temetőcsősz nejét.³¹

Az obeliszket ledöntötték, de nem bírták kihúzni az utcára, nagy súly volt ez a homokos úton a traktornak. A közelben lakó Forgács József kőfaragó, aki az emlékművet is készítette, és az Almási nevű temetőőr megnézték, hogy milyen kár keletkezett benne. Megállapították, hogy kevésbé sérült. Akkor robogott oda egy orosz járőr, kérdőre vonták őket, de aztán az orosz parancsnok megismerte Forgácsot, mivel vele szemben lakott. A forradalom után őt bízták meg a kijavításával. A halálos áldozatot követelő tüntetés után kijárási tilalom volt, az oroszok mindenkire lőttek, aki ekkor mozgott. Egy kisvárdai Pálfi nevezetű sofőr is így kapott lövést a combjába a gépkocsi ajtaján keresztül.³²

³⁰ Dikán, 1993. 22. p.

³¹ Dikán, 1993. 133. p.

³² Forgács Béla szóbeli közlése, Kisvárdai, 2016. augusztus 2.

Azt, hogy a kijárási tilalom idején az oroszok a sötétben másra is lőttek, megerősíti egy másik visszaemlékező is: „Az eseményeket követően egyik nap édesapám este a sötétben ment hátra az udvari vécéhez, amikor a füle mellett süvített el egy golyó, vagyis a sötétben a mozgó alakokra lőttek szemből az oroszok.”³³

Tulajdonképpen a kisvárdai forradalom első napjainak összefoglalását adta az október 30-án közzétett hír, miszerint: „Kisvárdán tüntetés tüntetést követett, de mindig megmaradtak a békesség határain belül...Nemzetőrség itt is van.”³⁴

Az első napoknak egészen másféle összefoglalását, jellemzését adta 1957 márciusában az akkori tanács. E dokumentum szerint a kisvárdai csoportosulások főleg vidékiekből jöttek létre, akik azért jöttek be, hogy 1944-hez hasonlóan raboljanak, fosztogassanak. Szekereiket a piactéren tartották, vártak a zűrzavaros alkalomra, amikor az üzleteket feltörhetik.³⁵ Meglehet, hogy akadtak, akik a zavarosban akartak halászni, de a forradalmi napokat ez egyáltalán nem jellemezte. A szekerek pedig a főtéren, október 28-29-én tartott őszi vásár miatt jöttek be.³⁶

II. A hatalom régi intézményei a forradalom alatt

A forradalom alatti események miatt a hadkiegészítő parancsnokság úgy ítélte meg, hogy kevesen, ezért a tiszalöki kiegészítő parancsnokságról szabadságon tartózkodó Magola alhadnagy, és egy Dunántúlon szolgáló, de Záhonyban lévő Farkas nevű hadnagy is átment oda. Záhonyból 26-án 10-12 óra közt Harsányi József főhadnagy vezetésével 7 fő jött a kiegészítő parancsnokságra, akik 28-án reggel visszamentek.³⁷

³³ Kosztolánszky Ferencné levele, 2016. július 17.

³⁴ Kenedi, 1989. 256-257. p.

³⁵ Dikán, 1993. 197. p.

³⁶ Hirdetés. In: Szabolcs-Szatmári Néplap, 1956. 250. sz. 4. p.

³⁷ Dikán, 1993. 113. p.

Az MDP helyi vezérkara is félelemben élt, október 23. után a hadkiegészítőről Sebestyén százados a járási pártbizottságra ment át erősítésként. A pártbizottság álláspontja az volt, hogy a pártbizottság tagjai maradjanak együtt, és biztosítsák a rendet a községben és a járás területén. Többen kimentek a különböző községekbe a nyugalom fenntartása érdekében. Amikor október 25-26. után a forradalmi hangulat erősödött, Sebestyén százados a pártbizottságra vezényelte Csépke törzsőrmestert és Újhelyi István szakaszvezetőt 20 puskával, 2 géppisztollyal, lőszerrel és kézigránatokkal. Állandó kapcsolat volt pártbizottság és a parancsnokság között.³⁸ Ez utóbbi a pártház védelmére rendelte 26-án Kun Sándor főhadnagyt és Halász Károly polgári alkalmazottat.³⁹

Október 26-án Nagy Antal járási párttitkár telefonon kért védelmet a záhonyi légvédelmi alakulat politikai tisztjétől. Október 26-án Mladomiczky Tibor százados Kisvárdára jött a járási pártbizottság ülésére. Itt megtárgyalták, hogy a pártbizottság és a hadkiegészítő megvédésére 14 fős csoportot adnak a záhonyiak, a csapat parancsnoka Csapó András főhadnagy lett. Mladomiczky százados 27-én telefonon tájékoztatta erről a politikai osztályvezetőt, Simon István őrnagyt, aki megtiltotta a két létesítmény védelmét, utasítása szerint a forradalmi tömegek támogatása legyen a feladatuk.⁴⁰

Ennek ellenére 28-án este Csapó András főhadnagy parancsnoksága alatt 9 fő jött Záhonyból Kisvárdára, talán az éppen aznap reggel elvonult csapat pótlásául, de ők sem sokáig maradtak, mert november 1-jén Dudics József ezredparancsnoknak jelentette Mladomiczky százados, hogy Simon őrnagy utasítására Csapóékat visszarendelte.⁴¹

³⁸ Hadtörténeti Levéltár, Jelentés az 1956. októberi események Kisvárdai járás területén való lefolyásáról, Kisvárdai, 1957. július 22. 10. p.

³⁹ Dikán, 1993. 113. p.

⁴⁰ Dikán, 1993. 332. p.

⁴¹ Dikán, 1993. 340. p.

A kiegészítő parancsnokság a pártkatonaság szerepét játszotta el, hiszen a hozzájuk küldött erősítést is a pártház védelmére használták fel. Jól mutatja a kiegészítő parancsnokság vezetőinek és állományának forradalom alatti szerepét az ott szolgálatot teljesítő Csépké B. Zoltán törzsőrmester vallomása: *„Az ellenforradalom kb. 4 napján a pk. elvtárs engem és Kun /Sándor/fhdgy.-t maga mellé rendelt és a járási pártbizottságon tartózkodtunk főleg éjjel, nem tudom megmondani hány napig. Egyik vasárnap a hajnali órákban a járási pártbizottság kocsijával és annak vezetőjével, Nagy elvtárs által szerkesztett röplapokat szórtunk szét a városban. Ekkor még a pártbizottságon rendőr elvtársak is voltak.*

A pártbizottság védelmére a parancsnok elvtárs parancsára a 10 db új hadipuskát, 2 db géppisztolyt, kb. 10-15 élesített kézigránátot és a MÖHOSZ-tól átvett régi mintájú karabélyból kb. 15-20 db-ot adtam, melyet a megyei pártbizottság kocsijával és annak vezetőjével szállítottunk át. Sebestyén Sándor szds. és Újhelyi István szkv. a földszinten megszervezték az őr- és ügyeletsszolgálatot és Újhelyi elvtárs ott is maradt, mivel öreg bácsik voltak [az ott jelen lévők] külön-külön magyarázta a géppisztoly helyes kezelését.

*Mi pedig az emeleten helyezkedtünk el úgy, hogy Kun fhdgy. elvtárrsal, hogy ha az épületet belülről támadás is érné, úgy a kézigránáttal pontos találatot tudjunk elérni...az emeleten nem csak mi ketten, hanem 10-15-20-an is voltunk néha.”*⁴²

Ellenben Sebestyén százados úgy emlékezett vissza, hogy 27-én a járási pártbizottság működése megszűnt, és a tagok a kiegészítő parancsnokságra mentek át, még éjjel is ott voltak, onnan jártak ki munkára.

⁴² Dikán, 1993. 22. p.

⁴³ A pártházban dolgozók kiköltözését Csépké törzsőrmester 29-én reggelre tette.

A régi rendszer hívei igyekeztek a befolyásukat megtartani. 27-én Pintér Péter községi VB-elnök és a községi tanács vezetőinek irányításával nemzeti bizottság megalakítását indítványozta, hogy kifogják a szelet a felkelők vitorlájából. Ezt a törekvést támogatta a helyi pártbizottság is, más forrás szerint éppen a párt lépett fel elsőként ennek érdekében: „*A Községi Pártbizottság és a J.[árasi] B.[izottság] kezdeményezése folytán megalakult a Munkástanács...*” ⁴⁴

A cél egy olyan összetételű testület felállítása volt, amelyben a hatalom a régi rend kedvezményezettjeinek a kezében marad: „*Természetes dolog, hogy ezek a személyek nagy részben a népi demokráciához és a szocializmushoz hű emberekből tevődtek össze.*” ⁴⁵

Október végén a kiegészítő parancsnokságon is megalakították a háromtagú Katonai Tanácsot, mégpedig annak hatására, hogy a megyei parancsnokság erre távmondásban adott utasítást. Ez a tanács azonban - ellentétben más, üzemekben, munkáltatóknál megalakult tanácsokkal - nem állt át a forradalom oldalára. Sebestyén százados összehívta a személyi állományt, és ismertette a felsőbb parancsot, s egyúttal javaslatot tett a tanács három tagjára, amit el is fogadtak. Tagok lettek: Kovács Gyula kieg. parancsnokság főhadnagya, MDP-alapszervezeti titkár, Balogh András hadnagy és Újhelyi István szakaszvezető. Ez utóbbi kettő is MDP-tag. Sebestyén ezt követően a három embert behívatta az irodájába és azt ajánlotta, hogy az elnök Kovács Gyula legyen. A tanács ezt követően soha nem ült össze, azt beszéltek meg, hogy ha a községi vagy a járási

⁴³ Dikán, 1993. 114. p.

⁴⁴ Hadtörténeti Levéltár, Jelentés az 1956. októberi események Kisvárdai járás területén való lefolyásáról, Kisvárdá, 1957. július 22. 2. p.

⁴⁵ Dikán, 1993. 197. p.

munkástanácsba, netán a rendőrségre tanácskozó embert kérnek a kieg.-ről, akkor egy vagy két ember közülük menjen el, de mielőtt valamihez hozzájárulnának, előbb a kiegészítő parancsnokságon a századossal beszéljék meg.

Újhelyi egyáltalán nem tartott semmiféle kapcsolatot a polgári szervekkel, Balogh a tanácsi vonalon alakította volna ki a kapcsolatot, de a Kisvárdai Munkástanács nem hívta meg a hozzá hasonló embereket. Noha a Katonai Tanács tagjai több gyűlésen is részt vettek, azonban semmilyen határozathoz nem csatlakoztak a fentiek miatt, másrészt azért sem, mert amikor bizalmas dolgokat tárgyaltak a munkástanácsban, akkor őket oda be sem engedték. Egy alkalommal, amikor ilyen történt, bent a forradalom vezetői és papok folytattak tanácskozást. Ha valamilyen úton-módon mégis megtudtak valamit, pl.: hogy kit, milyen szervbe, bizottságba választottak meg, azt Sebestyénnel és a pártbizottsággal közölték. Kovács főhadnagy egyszer arról is beszámolt, hogy a karhatalmi bizottság úgy határozott, hogy a kiegészítő parancsnokságot le kell fegyverezni, szabadságot kell a katonákat, a parancsnokságot pedig más személynek kell átvennie. Ez azonban nem történt meg, mert Sebestyén kijelentette, hogy ennek a döntésnek a hatásköre nem tartozik a karhatalmi bizottság alá.⁴⁶

III. Az új néphatalmi szervek

Amikor a párt-, állami- és a fegyveres szervek helyi vezetői már hozzákezdtek a forradalom kisajátításához, a forradalmi oldal is megkezdte a saját hatalmi szerveinek felállítását, a községben, a hivatalokban, a munkahelyeken az erővonalak átstrukturálását, s ezt a törekvését az „utca népe” is pártfogolta. Október 27-én már reggeltől folytatódtak a tüntetések. A Vulkán munkásait az a hír fogadta, hogy a munkát beszüntették, mert munkástanács választás lesz. Ennek a szervnek a feladata volt, hogy átvegye

⁴⁶ Dikán, 1993. 114. p.; Hadtörténeti Levéltár, Jelentés az 1956. októberi események Kisvárdai járás területén való lefolyásáról, Kisvárda, 1957. július 22. 11. p.

a termelés irányítását. A választási gyűlésen Balla Miklós felszólalt: *„Nem kell a régi rendszer, új vezetők kellenek. Elég volt az idegen parancsolókból. Addig nem dolgozunk, míg a szovjet csapatok itt lesznek. Meg kell alakítani a munkástanácsot, mely a vezetést átveszi.”*⁴⁷

Beszédet mondott Redl Lajos is, követelve a szovjetek távozását, mondván, hogy amíg az országban tartózkodnak, addig ne dolgozzanak a munkások. Támogatta Nagy Imre kormányát, s kijelentette, hogy a párttitkárnak itt nincs helye, és ő nem jelenik meg olyan helyen, ahol párttagok vannak. Nincs szükség az üzem eddigi vezetőire, az igazgató rákosista és sztálinista, ezért távozzon. A munkástanács megválasztása után a tömeg is hangot adott annak a kíváncsnak, hogy Berényi Ferenc párttitkár távozzon a teremből. Ez megtörtént.

Mintegy 500 dolgozó jelenlétében választották meg az 51 tagú Ideiglenes Munkástanácsot, melyet egy 5 fős bizottság vezetett. Ennek tagjai voltak: Balla Miklós, Hozdik István, Kiszella András, Mátyás Ferenc és Szőke Mária. Balla egyébként tagja lett a községi munkástanácsnak és a járási forradalmi bizottságnak is.

Kimondták, hogy csatlakoznak a borsodi munkások és a debreceni diákok követeléseéhez, és azokat még kibővítik az alábbiakkal:

-A szovjet csapatok azonnal vonuljanak ki Magyarországról.

-Sürgős bérrendezést és általános sztrájkot a munkásoknak.

-A minisztertanács hívja fel a magyar és a svájci Vöröskeresztet, hogy menjenek a sebesültek segítségére.

*-Vállásszabadságot a munkásságnak, és Mindszenty azonnali szabadon bocsátását.”*⁴⁸

A Vulkánban főként az irodai alkalmazottak voltak azok, akik a régi rendszerrel szembeni elégedetlenségüket a tevékenységükkel is kifejezésre

⁴⁷ Dikán, 1993. 53. p.

⁴⁸ Dikán, 1993. 83. p.

juttatták. Forradalmi röpiratokat sokszorosítottak, terjesztettek, főleg Kerekes Zoltán igazgatóhelyettes irodájában végezték ezt a munkát, de máshol is folytattak ilyen jellegű tevékenységet. A Vulkánban dolgozó Bódi József felesége, a járási tanács gépírója is sokszorosított néhány röplapot, verset.

Hazudnak rendületlenül, légy hülye, ó magyar,

Bölcsődtől a sírodig kölcsönkötvény takar,

A nagy Szovjetunió kívül nincsen számodra hely,

Áldjon vagy verjen sors keze, itt élned, nyalnod kell!

Kádár János, Apró Antal,

Menjetek az oroszokkal,

Dörögnek még a fegyverek,

*Szaladjak miniszterek.*⁴⁹

Ez utóbbi már november 4 után születhetett.

Palla László kohómérnök, aki tagja volt a Vulkán munkástanácsának, a községi munkástanácsnak és a nemzetőrségnek, röpiratot szerkesztett, melyet a felesége gépelt le és babakocsiban hordva terjesztett, gondolván, hogy a rend éber őrei kevésbé figyelnek egy gyereket toló anyukára.⁵⁰

A Vulkánban felvetődött a gondolat, hogy fegyveres őrseget szervezzenek s ehhez fegyvert szerezzenek. A pártbizottság gépkocsiját igénybe véve a gyár kiküldöttjei Miskolcra mentek, hoztak is fegyvereket.

⁴⁹ Forgács Béla szóbeli közlése, 2016. augusztus 2.

⁵⁰ Andriská Pál: A XVI. kerületért kitüntetettje: Palla László. In: Fórum, 2007. február 2. 3. p.

Ezeket Balla vette át, de elzárta egy szekrénybe. A nemzetőrök részére csak akkor adták át a fegyvereket, amikor azok szolgálatba mentek.

Más gazdasági egységeknél is megkezdődött az átalakulás. A Cipőipari Ktsz-ben Bertók Béla és Ádám László szakmunkások a szövetkezeti dolgozókat arra akarták rábeszélni, hogy mondják ki a szövetkezet feloszlását, a meglévő anyagkészletet a szövetkezeti tagok között osszák szét. A szövetkezet elnöke azonban az ottani kommunistákra támaszkodva ezt a tervet megakadályozta.

Hasonló kívánalmak nyilvánultak meg a Fém- és Faipari Ktsz-ben, ahol a hangadó Motlinger Márton mérlegkészítő vezető volt. Őt egyéni ambíciói vezethették, mert már a forradalom alatt önálló iparengedélyt kért és kapott a mérlegkészítő- és hitelesítő szakmában. A szövetkezetben sem ment rosszul neki, hiszen havi illetménye elérte a 4500 forintot.

A dohánybeváltó vállalatnál leginkább Hádi József aktivizálta magát a forradalom ügye mellett, utólagos megjegyzések szerint „*a szó szoros értelmében likvidálni akarta a kommunistákat az üzem területéről.*”⁵¹ Ehhez csak azt a megjegyzést fűzhetjük, hogy Kisvárdán a forradalom egyetlen ember életét követelte, azt is az oroszok lőtték le.

A gépállomáson is erőteljes volt a forradalmi hangulat. Megalakították a munkástanácsot, a megalakulás helyéül kijelölt termet Balogh Menyhért fiai, Károly és Zoltán nyilaskeresztekkel és horogkeresztekkel dekorálták ki, írták az eseményekről a helyi tanács vezetői 1957 márciusában.⁵² Az említett Balogh Menyhért augusztusban szabadult, korábban katona volt, tíz évet ült, mert önvédelemből megsebesített egy orosz partizánt, aki később belehalt sérüléseibe. Balogh lett a nemzetőrség parancsnoka, 1957 januárjában Ausztriába disszidált.⁵³

⁵¹ Dikán, 1993. 198. p.

⁵² Dikán, 1993. 199. p.

⁵³ Buthy Lilla: Bűnök nélkül megbélyegzettként. In: Fejér Megyei Hírlap, 2017. 257. sz. 9. p.

A munkástanács egyik első ténykedése volt, hogy a gépállomás könyvtárában található szovjet szépirodalmi könyveket, továbbá a dolgozók káderanyagait elégették. Sipos András a gépállomáson elhelyezett nagyméretű vörös csillagot leszerelte. Ő volt az is, aki Mónus Gyulával együtt november 1-jén este 9 után elvágta a gépállomás mellett húzódó Moszkva-Budapest-Berlin közti szovjet katonai távbeszélő vezetéket. Mónus ezt olyan megfontolásból tette, hogy „*Toljunk ki a ruszkiakkal*”. Mindketten tagjai voltak a gépállomás munkástanácsának s a kisvárdai nemzetőrségnek.

A forradalomkor feltörték a gépállomás raktárát, az ott található ruhákból kb. 10 dolgozó öltözött fel, akik a felöltözés után hangoztatták, hogy Miskolcra mennek fegyverekért. Köztük volt Mónus is. Sipos nemzetőrként, géppisztollyal felszerelve, a kisvárdai rendőrkapitányság előtt teljesített szolgálatot.⁵⁴

A forradalom idején általában az ipari munkásság volt a tömeg, a parasztság szervezetlenebbnek s visszahúzódóbbnak bizonyult. Így volt ez Kisvárdán is, ahol a lakosság foglalkozási szerkezetét tekintve városias jellegű volt. *„Kisvárdai területén az események során a dolgozó parasztság részéről megmozdulás, vagy különösebb ténykedés nem volt tapasztalható. Azalatt az idő alatt is folytatták a mezőgazdasági munkát, kivéve azokat, akik a felvásárlási lázban szenvedtek”*⁵⁵

A „dolgozó parasztság” egyébként olyan megfogalmazása, amely feltételezi, hogy vannak „nem dolgozó” parasztok, kulákok is. Azonban a „csendes” parasztság is élt a forradalom adta lehetőséggel, a termelőlőszövetkezetből kiléptek. Az 1955. december 31-i állapot szerint Kisvárdán az Új Élet termelőlőszövetkezetben 40 család volt.⁵⁶ A tsz 1956.

⁵⁴ Dikán, 1993. 202. p.

⁵⁵ Hadtörténeti Levéltár, Jelentés az 1956. októberi események Kisvárdai járás területén való lefolyásáról, Kisvárdai, 1957. július 22. 4. p.

⁵⁶ KSH 1956. 126. p.

október 1-jén 297 kh 1323 négyszögöl földet birtokolt, de nem sokáig, mert a szövetkezet a forradalom alatt feloszlott.⁵⁷

Ilyen előzmények után, 28-án, vasárnap délelőtt a tanácsházán összejöttek a VB-elnök által meghívtak, hogy megalakítsák a munkástanácsot. Hamarosan azonban megjelent a gyűlésen Révész László, Dér Zoltán, Jáger László, Szitás Péter, Szeifried Ferenc, ifj. Jenei István, Vass János tanár, továbbá Balla Miklós, aki a Vulkán munkástanácsát képviselte a községi munkástanácsban. Mácza Endre szintén értesült a délelőtti gyűlésről, ő is részt vett, valamint az utca népe is benyomult. A „hívatlan vendégek” kezdetben azt hangsúlyozták, hogy segíteni akarnak a rend biztosításában, ehhez ajánlották fel szolgálatukat, de hamarosan kiderült, hogy nem értettek egyet a már létező munkástanáccsal, s céljuk az volt, hogy az addigi munkástanács helyett másikat alakítsanak: *„Ennél a kérdésnél aktív hangulatot keltett Vass János tanár is, aki a vita során olyan hangulatot teremtett, hogy a pártnak semmi beleszólása nincs ezekbe a kérdésekbe, és mára a pártól nem is beszélhetünk. Elege van a kommunisták hazudozásából kiabálta, hogy a munkástanácsot meg kell tisztítani a kommunistáktól.”*⁵⁸

A népakarat képviselői körében zajongás, elégedetlenség keletkezett, főleg Vass János hatására kifogásolták az előző nap összeállított listát, mondván, hogy abban olyan személyek vannak, akik a régi rendszer hívei (Pintér Péter a községi tanács VB-elnöke, Huszti Ferenc a községi tanács VB-elnök-helyettes, Sarkadi István VB-titkár). Követelték, hogy dolgozók és parasztok is legyenek benne. Koszta Bertalan pártfunkcionárius kijelentette, hogy kommunisták is legyenek a munkástanács tagjai, ezt Vass ellenezte. Mások Grgurics István iskolaigazgatót javasolták, de az ő személye sem volt elfogadható a tömegek előtt, mert párttag volt.

⁵⁷ SZSZBML XXXIII. Kisvárdai községi tanács VB jegyzőkönyve, 1957. május 7-i ülés

⁵⁸ Hadtörténeti Levéltár, Jelentés az 1956. októberi események Kisvárdai járás területén való lefolyásáról, Kisvárdai, 1957. július 22. 2-3. p.

Ekkoriban jelent meg a gyűlésteremben Mészáros András, a járási kapitányság vezetője, és jelentette, hogy átálltak a forradalomhoz. Ezt utólag azzal magyarázta, hogy telefonon értesültek arról, hogy a nyíregyházi B.M. főosztály is átállt, és őket is felszólították a csatlakozásra. Ennek hatására viszont Mészáros szólította fel Kovács Béla községi párttitkárt, hogy álljanak át ők is. Arra a megállapodásra jutottak, hogy megérdeklődik a felsőbb pártszervektől. Kovács, Mészáros, Jáger László és Szitás Péter átment a pártbizottságra. Nagy Antal, a járási pártbizottság első titkára a megyei pártbizottságtól kért tanácsot, a felelet erre az volt, hogy nem állnak át. Nagy Antal, és a másodtitkár, Nagy Sándor is visszament a községházára, részt vettek az ott folyó tanácskozáson.

Mészárost is beválasztották a munkástanácsba, a karhatalmi bizottság vezetésével bízták meg. A községházán lévők úgy döntöttek, hogy átszervezik a munkástanácsot és 14 órára újabb gyűlést hívnak össze. Ekkor nagy tömeg gyűlt össze a tanácsteremben. A résztvevők elmentek dr. Bujdos Géza volt főszolgabíró lakására és kérték a gyűlésen való részvételt. Ő ennek eleget tett. A gyűlésen megjelent Pazonyi László, volt főjegyző is.

A település életének irányítását a Kisvárdai Munkástanács szerette volna folytatni. A munkástanács élére elnökséget állítottak dr. Bujdos Géza, Jáger László, Pazonyi László, Mészáros András, Balla Miklós személyében. A munkástanács különböző bizottságokra oszlott, s ezt október 28-án az alábbiak szerint alakították meg: közigazgatási, karhatalmi és rendészeti, közellátási, közegészségügyi, pénzügyi és gazdasági, sajtó és tájékoztatási, oktatási és népművelési, mezőgazdasági és termelési, jogügyi, közlekedési és szállítási, tűzrendészeti.⁵⁹

Tárgyaltak a munkástanács létrehozásáról, de nem tudtak dönteni, ezért 29-re halasztották, azzal, hogy a hivatalokból, üzemekből a

⁵⁹ Dikán, 1993. 85. p.

munkástanácsok küldötteiből alakul majd meg a községi munkástanács. ⁶⁰ A tanács dolgozóival szemben tettelegességre, inzultusra nem került sor.

Az október 28-i délutáni gyűlésre elment Nagy Antal járási párttitkár, őt Sebestyén Sándor százados, a kiegészítő parancsnoka kísérte, biztosította. Amíg a pártháztól távol voltak, annak védelmét Csépké B. Zoltán kieg. törzsőrmester és Újhelyi István szakaszvezető irányításával látták. Sebestyén azt adta parancsba, hogy amíg ők a gyűlésről vissza nem jönnek, a kapun csak az mehet be, aki tudja a megbeszélte jelet. Egy cigarettát a szájba kellett venni, és azt kérdezni, hogy Van egy szál gyufád? Aki erre azt felelte, hogy Akár kettő is!- azt be lehetett engedni.

A délutáni gyűlés végeztével a pártbizottságra elkezdtek visszazárlingózni az ott tartózkodó személyek, de Sebestyént hiába várták. Hiába nyugtatta meg a kieg. ott lévő állományát a járási párttitkár, hogy parancsnokuk még a község házában maradt. 21-22 óra tájban Jovanov István százados és Tóth Antal főhadnagy a kiegészítő parancsnokságról átjött a pártházba azzal a hírral, hogy Sebestyén eltűnt, s azt az utasítást adták, hogy vonuljanak vissza a kiegészítő parancsnokságra. 29-én reggel a pártbizottságról beszállították az ott lévő fegyvereket és lőszert a kiegészítő parancsnokságra, sőt a pártbizottságban lévő „elvtársak” közül is többen ott találtak menedéket, főleg éjszakára. Dél előtt 10 körül Csépké törzsőrmester és egy fiatal katona motorkerékpárral elindult Záhonyba egy gépkocsi ÁC-pumpáért, és hogy Sebestyénről tudakozódjanak. Útközben találkoztak a századossal, aki a záhonyi parancsnokkal visszafelé jött egy gépkocsin. Közben a motor elromlott, így azt is gépkocsival vitték Záhonyba, de nem tudták megcsinálni, így csak 30-án reggel tértek vissza egy gépkocsival. Vagyis Sebestyén 28-án este eltűnt Kisvárdáról és csak 30-án reggel jött vissza. Amíg távol volt, Jovanov százados vezette a kiegészítő

⁶⁰ Dikán, 1993. 197. p.

parancsnokságot. Az 1957. december 18-án a Bujdos Géza és társai ügyében hozott ítéletben az szerepel, hogy a kieg. parancsnokságot az „ellenforradalmárok” többször agitálták, zaklattak azzal a kéréssel, hogy álljanak át, a fegyvereket pedig adják át a rendőrségnek vagy a nemzetőrségnek. *„Sebestyén Sándor a kiegészítő parancsnok olyan szorongatott helyzetben érezte magát október 29-én, hogy el is menekült Záhonyba.”*⁶¹

A fentebb közöltek szerint azonban a százados azonban már 28-án este eltűnt. Sebestyén a Záhonyba való menekülését egy szóval sem említi az 1959. február 19-én készült jelentésében.⁶² A gyávaságát egy visszaemlékezés is bizonyítja: *„...,nálunk teljes csend van. A kommunisták „fűrólyukban”. De akad egy, aki ingre gatyára vetkezve rohangál: a Kiegészítő Parancsnokság vezetője, Sebestyén nevű százados: Nem vagyok százados, nem vagyok katona. Egyszerűen megjárta a tébolyult eszelőst...a Zsoldosék udvarára is felment, a felnőtt fiúk fogták meg és vezették haza.”*⁶³ Ezt a visszaemlékezést Gál László is megerősítette.

A kiegészítő parancsnokság helyettese 1957 júliusában erről az eseményről azt vetette papírra, hogy az október 28-i délutáni történések hatására Sebestyén látta, hogy kezdetét vette az ellenforradalom, ezért elindult Záhonyba, hogy az ott lévő alakulattól segítséget kérjen. *„Azonban aznap nem tudott kijutni, mivel olyan követői akadtak, akik akadályozták munkájában. Útközben találkozott Angyal Imre elvtárssal és Gorzó Imre elvtárssal, akiken keresztül a kieg. pság-ak azt üzentek, hogy ellenforradalom vette kezdetét, így jobban vigyázzanak a kieg. ps-ra.*

⁶¹ Dikán, 1993. 62. p.

⁶² Dikán, 1993. 113-115. p.

⁶³ Kiss, 1998. 133. p.

Mivel aznap Záhonyba nem tudott kijutni csak másnap, addigra Kisvárdából a 80-90 főből álló idegen személyek megpuoltak.”⁶⁴

Október 29-én délelőtt a községi tanácson gyűlést tartottak, ezen mintegy félszázan vettek rész, köztük a régi rendszer hívei (Pintér Sándor, Sarkadi István VB-titkár, Csucska Jenő, Vass János népfront bizottság elnöke) is ott voltak. Egy szónok (talán valami Juhász nevű a Fém-és Faipari Ktsz-tól) javasolta a különböző bizottságok létrehozását.⁶⁵

Ekkor történt meg az ún. végleges Községi Munkástanács felállítása is, ennek elnöke dr. Bujdos Géza lett. Ő ezen a választáson nem volt jelen, sőt a munkahelyi főnökével közölte, hogy a gyűlésre nem megy el, de végül a szervezkedők közül többen érte jöttek, és közölték, hogy őt választották elnöknek. Bujdos némi huzavona után a döntést elfogadta és elvállalta a vezetést. Az elnökség tagjai voltak még: Mácza Endre, Balla Miklós, Vadon László, Jáger László és Fekete Ferenc. Bujdos telefonon érdeklődött a miskolci és nyíregyházi forradalmi bizottságokat, tájékoztatást kérve tőlük, hogy mi a feladata a forradalmi bizottságnak, másképp községi munkástanácsnak. A feladat: a rend és nyugalom helyreállítása, a közellátás megszervezése. Indítványt tett Bujdos a különböző albizottságok (karhatalmi, közellátási, közlekedési, pénzügyi, oktatási, sajtó) megválasztására. A munkástanácsba kommunistát vagy VB-tagot nem engedett beválasztani.

Bujdos már ekkor Kovács Lászlót akarta rendőrkapitánynak, de az nem fogadta el a felkérést, így maradt Mészáros. Kovács mint a forradalmi bizottság kiküldöttje a bűnügyi osztályt vezette. Kovácsot eredetileg a karhatalmi bizottság vezetőjévé is szeretnék volna megválasztani, de ő nem akarta magát lekötöni, így annak vezetője Varga Kálmán rendőr törzsőrmester lett. A közellátási bizottság vezetőjévé Dér Zoltánt választották.

⁶⁴ Hadtörténeti Levéltár, Jelentés az 1956. októberi események Kisvárdai járás területén való lefolyásáról, Kisvárdai, 1957. július 22. 11. p.

⁶⁵ Dikán, 1993. 32-33. p.

Bár Bujdos kijelentette, hogy nem kívánja átvenni a községi tanács munkáját, lényegében mégis ezt tette, mivel utasítást adott, hogy a munkástanács beleegyezése nélkül a községi tanács dolgozói semmilyen intézkedést nem hozhatnak. A tanács vezetői ezért már 30-án be sem mentek a hivatalukba, mert úgy vélték, hogy az új hatalmi szerv lényegében a tanács feladatait átvette, s számukra az intézkedések lehetősége megszűnt.

Bujdos Géza felhívta Rozgonyi József VB-elnököt és annak beosztottját, hogy működjenek tovább, s hivatali helyiséget kért a munkástanács részére. Nem fogadta el a felajánlott elnöki szobát, más helyiségekben, s október 30-tól a tanácsi vezetőktől elkülönülve végezték feladatukat. A tanács és a munkástanács között a tulajdonképpeni kapcsolat megszakadt, üressé vált.

A községi tanácsot nem zavarták szét, ilyenről a járás területén sem tudunk, de nem ismerték el annak működését, irányító szerepét. A VB működését sem függesztették fel, de annak tagjait nem vonták be semmilyen megbeszélésbe, intézkedésbe.

A miskolci események hatására azonban a tömeg nem volt megelégedve ennek a munkástanácsnak sem összetételével, sem a létszámával, s újat követeltek. Október 31-én gyűlést szerveztek, és új munkástanácsot alakítottak. A jelölés úgy történt, hogy minden nagyhangú ember saját magát jelölte. A választás és a jelölés így feszült hangulatban zajlott, a tanácsteremben még verekedés is történt. Általában a munkából delegáltak nem értettek egyet a parasztsággal. A választás előtt a községi tanács udvarán összegyűlt tömegben Szajcz János, Sárosi Tibor és mások is azt hangoztatták, hogy nem akarnak régi arcokat látni a községházán. Olyan hangok is hallatszottak, hogy mindenkit el kell távolítani.

Az október 31-én megválasztott munkástanács intézkedéseit Bujdos Géza, Mácza Endre, Dér Zoltán, Jáger László, Várady Miklós, Sárosi Tibor, Révész István, ifj. Jene István és Lipécz Ferenc hajtották végre.⁶⁶

A kisvárdai munkástanács összetétele így alakult:

Elnök: Mácza Endre, elnökhelyettes: Jáger László. Tagok: dr. Balla Gedeon, dr. Balla Lajos, Balogh Menyhért, dr. Békés János, Bodnár József, Bodor Balázs, Dér Zoltán, Erdei Károly, dr. Erdőhegyi János, Fekete Ferenc, Gombos József, dr. Hollóházi Lajos, Illés József, Jakab Sándor, Jenei István, vitéz Juhász Ferenc, Juhász Ferenc, Kántor Ferenc, Kelemen Béla, Klicsu Imre, Klicsu József, Király János, Kiss István, dr. Kondai Gerő, Kovács Gyula, Mándoki József, Mándoki Tibor, Márton József, Maticsák István, Mezei András, Munkácsi László, Muskócki István, Nagy László, Oltványi Zoltán, Orosi Antal, Orosz László, Pál Imre, Pazonyi László, Révész István, Ruff Géza, Salgó Tibor, Sántha Ferenc, Sarkadi István, Sárosi Tibor, Simák György, Simák József, Szimcsák János, Sipos Gyula, Sipos Mária, dr. Szabó Károly, Szabó Miklós, dr. Szántó Sándor, Szederkényi Antal, Szeregnyi Péter, Takács András, Takács László, Terebesi Attila, Tóbiás István, Tömöskéri Ferenc, Tömösváry József, Váradi Miklós, dr. Vargha Gyula, dr. Varga János, Varga Károly, Vass János, Vincze Péter.

A Kisvárdai vasöntöde intézőbizottságának tagjai: Balla László, Balla Miklós, Dudás László, Hozdik István, Kerekes Zoltán, Németh László, Rédl Lajos, Szajc Béla.⁶⁷

A helyi szervek létrehozása után a járási szervezet megalakítására került sor. Ennek kezdeti lépéseit szintén a volt járási vezetők tették meg, mégpedig azért, mert a községekben alakult forradalmi tanácsok nem voltak elégedettek azzal a helyzettel, hogy járási szinten még mindig a régi

⁶⁶ Dikán, 1993. 197-198. p.

⁶⁷ Dikán, 1993. 375-376. p.

apparátus működik, s ezt érzékelve a járási tanács vezetői olyan munkástanácsot szerettek volna megalakítani, amely: „...*formájában legyen újszerű, összetételét illetően pedig olyan egyénekből álljon, akikről feltételezhető, hogy támogatni fogják a járási tanácsot és segítségül szolgálnak annak megnehezedett munkájában.*”⁶⁸ Ezt a munkástanácsot is befolyásuk alá akarták vonni, ahogyan korábban a községi munkástanács megszervezésére is kísérletet tettek.

Október 29-én a járási tanács vezetői elhatározták, hogy megalakítják ezt a járási munkástanácsot, annál is inkább, mert a községi tanácson is alakult egy hasonló. A járás vezetői és csoportvezetői állították össze a névsort, délután 4 óra körül nagyjából összeállt a lista, de nem mindenki jelent meg, ráadásul a községi tanácsnál is újabb választást kezdeményeztek, így emiatt a járási munkástanács felülről történő létrehozását is október 30-ra halasztották. Erről a kísérletről a kisvárdai munkástanács is tudomást szerzett. Bujdos Géza tiltakozott, mondván, hogy a helyi munkástanács majd a járási feladatokat is ellátja, aztán az álláspontja úgy módosult, hogy a járási munkástanács összeállítása ebben a politikai helyzetben nem a járási tanács feladata, majd az egyes községekben alakult munkástanácsok küldöttei választják meg azt. Október 30-án délelőtt személyesen is megjelent a járási tanácson, s abban állapodtak meg, hogy a községi munkástanács és a községek által kijelölt egyének jöjjenek össze a járási forradalmi bizottság megválasztása végett. Október 31-én 37 községből összegyűltek a delegáltak, többségükben már a forradalom hívei voltak, négy megbízottal a járási tanács is képviseltethette magát. A gyűlésen többen felszóltak a kommunisták által a korábbi években elkövetett önkényeskedések ellen. Bujdost választották meg a járási forradalmi bizottság elnökévé, Kézi Béla volt főjegyző az elnökhelyettesi funkciót látta el, s a járás területén szervezte a nemzetőrséget,

⁶⁸ Dikán, 1993. 57. p.

a megyei honvédelmi bizottmány által kiadott irányelveket legépeltette és a járásban elterjesztette. A tanács tagjai voltak még: dr. Zalatnai László adminisztrátor, 1945 előtt rendőrkapitány, a járási nemzetőrség vezetője, Balla Miklós géplakatos, Bereczki Vilmos pedagógus Dombrádról, Kovács László kiskereskedő, Mészáros András járási rendőrkapitány, az ajaki Grunda József középparaszt, volt községi főbíró, a tiszamogyorósi Varga Lajos középparaszt.

Zalatnai megválasztása a karhatalom élére azt jelezte, hogy a rendőrség egyértelműen a forradalmi bizottság befolyása alá került. Addig megosztott volt a fegyveres alakulat, hiszen Mészáros volt a rendőrkapitány, Kovács a forradalmi bizottság embereként a bűnügyi osztályt vezette, Varga Károly őrmester a karhatalmi alakulat parancsnokaként ténykedett. Zalatnai Jáger és Mácza kíséretében átment a rendőrségre bemutatkozni, (persze ismerték), illetve a megteendő intézkedések megbeszélése miatt. Bujdos még aznap este lemondott a községi forradalmi bizottság (munkástanács) vezetéséről, hivatkozva arra, hogy járási elnök lett. Helyettesét, Mácza Endrét tekintették az új elnöknek

November 1-jén a nemzeti bizottság ülésezett, ezen mintegy 60 fő vett részt, Mészáros András beszámolt a közbiztonság helyzetéről, majd Bujdos közölte vele, hogy nincsenek megelégedve a rendőrség munkájával, ezért leváltják. A forradalom utáni időkben azt jegyezték fel, hogy „*A munkástanács intézkedései nyomán a karhatalmi szerv megalakulásával nem állt helyre a közbiztonság Kisvárdán, sem a járás más községeiben. Ezen szervek nagyobb intézkedésekhez nem folyamodtak, mivel várták a felsőbb utasításokat. Önmagukban nem mertek senkit őrizetbe venni, vagy más elbánás alá vonni, várták, hogy hogyan alakul ki a főváros helyzete.*”⁶⁹

⁶⁹ Hadtörténeti Levéltár, Jelentés az 1956. októberi események Kisvárdai járás területén való lefolyásáról, Kisvárda, 1957. július 22. 4. p.

Aznap Bujdos hivatali helyiséget kért Rozgonyi Józseftől, a járási tanács VB-elnökétől, egyben igényt támasztott a tanács gépkocsijára is. Rozgonyi saját szobáját nem fogadta el, mondván, hogy a járási tanács munkatársai csak végezzék a munkájukat, ők abba nem avatkoznak bele. Azok Józsa István VB-titkárral, Rozgonyi VB-elnökkel az élen az adminisztratív teendőiket végezték, tényleges intézkedéseket nem hoztak.

November 2-án Bujdos vidéki körútra ment, eközben a járási forradalmi bizottság irodai szobájában megjelent a megye forradalmi bizottság kiküldöttje, és írásos utasítást adott át Kézi Bélának arról, hogy miként kell megszervezni a nemzetőrséget, a karhatalmat. Ezt az írást a járási tanács gépírói sokszorosították, így a környező településekre szétvitték.

A forradalmi szervek létrehozása mellett a többpártrendszerre is készültek Kisvárdán: *„Egy este mentem a Szent László utcán s látok egy embercsoportot, ami ez idő tájt nem ritka. Ismerős férfiak, mind értelmiségi. Mi van? - kértem. Hát már alakították (egyelőre szóval) a pártokat. Hatan-nyolcan ugyanennyi pártot.”*⁷⁰

A nemzetközi politikai viszonyok a Szovjetunió érdekszférájának nyilvánított Magyarország forradalmának sorsát azonban másképp rendelték bevégezni.

IV. A forradalom leverése

November 2-án a miskolci egyetemi rádió adta hírül, hogy Kisvárdára csütörtök éjjel (november 1-ről 2-re) nagyobb páncélos egység jött be. Az egyik orosz vonat is az állomáson tartózkodott.⁷¹ November 2-án délelőtt a piros jelzés ellenére két páncélvonat jött át Záhonynál. A helyi lelkész így emlékezett vissza az ezt követő napra: *„Csendesen beszélgettünk, amikor megszólalt a telefon. Nyíregyháza jelentkezett, de hogy onnan ki, azt később nem tudtuk meg. Közölte, hogy megkezdődött a szovjet csapatok kivonulása, s*

⁷⁰ Kiss, 1998. 133. p.

⁷¹ Az MTI jelentése újabb szovjet csapatok érkezéséről. In: Népszava, 1956. 3. sz. 1. p.

*kérte, húzzuk meg a harangokat... magunk húztuk a két harangot, önfeledten, boldogan....És közben teltek a percek, félórák, órák, de a harckocsik nem jöttek.”*⁷²

Jöttek, csak éppen az ellenkező irányból, s az ország belseje felé igyekezve Kisvárdán is áthaladtak. Nappal inkább gépkocsik, lövegvonatatók, nehéz aknavető vonatatók, éjszaka a tankok. A mai Csillag utcán jöttek fel, a főtéren megfordultak a bíróság irányába, majd az Attila utcán Ajak irányába távoztak. A főtéren a tankok forduláskor felmárták a macskaköveket. Lassan jöttek, sűrűn voltak, a harckocsik csövei majd egymásba értek.⁷³

Miután november 4-én délelőtt a szovjet páncélosok minden ok nélkül szétlőtték a záhonyi határörközség laktanyáját, a szovjet vasutasok vették át az irányítást Záhony és Nyíregyháza közötti szakaszon, s így a közbeeső Kisvárdán is. A lakosság meggyőzését a repülőről szétszórt röpcédulákkal próbálták elérni, Kisvárdán is ledobtak ezt a nyomtatványt.⁷⁴

A megyei lap november 4-én tudósítást közölt az MSZMP kisvárdai szervezetének megalakulásáról. A kisvárdai járási elnökség tagja lett Nagy Sándor, Berta László, Kovács Béla, Koszta Bertalan, Jakab Miklós. Ők ekkor még taktikázásból szabadságharcosoknak nevezték a rendszer ellen felkelőket.⁷⁵ November 4-én a kisvárdai járási tanácson szűkebb körű összejevetel történt, ahol közölték a Forradalmi-Munkás-Paraszt Kormány megalakítását, egyben azt, hogy nincs szükség járási- és községi forradalmi bizottságokra. Dr. Bujdos Géza ezt tudomásul vette, és ettől kezdve nem működtette a forradalmi bizottságot.

⁷² Kiss Gyula: Egy harangozás története. In: Kisvárdai, 1989. 3. sz. 3. p.

⁷³ Forgács Béla szóbeli közlése, Kisvárdai, 2016. augusztus 2.

⁷⁴ Felhívás a magyar néphez! Kisvárdai, Várday István Városi Könyvtár, helytörténeti gyűjtemény/

⁷⁵ Tudósítás az MSZMP kisvárdai szervezetének megalakulásáról. In: Szabolcs-Szatmár Népe, 1956. november 4.

A kiegészítő parancsnokság részt vett az MSZMP megszervezésében és a munkásőrség megalakításban is. November 12-én Sebestyén kezdeményezésére összehívták a párttagokat, és a kiegészítő parancsnokságon is megalakították az MSZMP-t, amelynek ideiglenes titkára Kovács Gyula főhadnagy lett. Kun Sándor főhadnagy és Halász Károly polgári alkalmazott is szerepet kapott a vezetésben.⁷⁶

November 6-án 2 szovjet kétélű harcokosi és egy szovjet zászlóalj érkezett Kisvárdára, Globnyik százados vezetésével. A kiegészítő parancsnokság helyettes vezetője szerint. *„Ez változtatta meg a község hangulatát, és lehetőség nyílt arra, hogy elvegyük a fegyvert az osztályidegenektől.”*⁷⁷

A szovjeteket rövid ideig a kollégiumban szállásolták el. A megszállókkal jött Nagy István államvédelmi főhadnagy - a megyei pártbizottság küldöttje - a kiegészítő parancsnokságra azzal a feladattal, hogy rendet teremtsen. A kiegészítő parancsnokság fegyverraktára elé két szovjet katonát állítottak, s elkezdtek a településen található fegyverek összeszedését. Ez este 21-22 óráig tartott. A szovjetek egy csomó fegyverzetet és lőszert autóra pakoltak és Nyíregyházára szállítottak.⁷⁸

Az idegen csapatok megérkezésének éjjelén szovjet segítséggel és a kiegészítő parancsnokság közreműködésével a lakásokon felkeresték és letartóztatták a munkástanács tagjait. Az előállítottak között szerepeltek: Dr. Bujdos Géza, volt főszoigabíró, a forradalmi járási munkástanács elnöke, dr. Papp Lóránt, járási tanácsstag, Jáger László, községi munkástanács tag, Tulipán István és Ölbey Árpád, továbbá Farkas Ferenc, a Vulkán főkönyvelője. Az előállított személyek tevékenységéről a kapitányság

⁷⁶ Dikán, 1993. 114. p.

⁷⁷ Hadtörténeti Levéltár, Jelentés az 1956. októberi események Kisvárdai járás területén való lefolyásáról, Kisvárdai, 1957. július 22. 5. p.

⁷⁸ Dikán, 1993. 24. p.

nyomozói jegyzőkönyvet vettek fel, ezek azonban semmitmondóak voltak, s ráadásul hamarosan nyomtalanul eltűntek.⁷⁹

A november 4. utáni helyi események egy részletét Kiss Gyula nyugalmazott református lelkész visszaemlékezéséből tudjuk: „*A helyi kommunisták feltámadtak, ...a pártbéliék, az ismét állását elfoglaló Kieg. parancsnok. és komoly hír szerint a zsidók egy része listát ...állít össze azok nevével, akik részt vettek az ellenforradalomban...Erre befut egy szakasz orosz egy tankkal. A tankot az akkor még meglévő ún. nagyvendéglő előtt, a ref. parókiával szemben állítják fel, ágyúcsövével felénk irányítva. De súlyosabb incidens, elhurcolás nincs. Kiderült, hogy az orosz parancsnok, amikor kézhez veszi a listát, jó, mondja, de gyertek velünk, mutassátok meg kit kell letartóztatni, és hogy hol laknak az illetők. Erre azonban senki sem mer közülük vállalkozni. Így maradt el az akció.*”⁸⁰ Kiss Gyulát 1956 után letartóztatták, de a lakosság fellépése után szabadon engedték.

A forradalom legtovább a Vulkánban tartotta magát. November 4 után a gyár munkástanácsa a sztrájk mellett döntött, noha Balla Miklós, a forradalom ottani vezetője már a munka felvételét javasolta. Decemberben abban állapodtak meg, hogy Balla vezetésével elmennek a miskolci munkásokhoz, és az ott tapasztaltaktól teszik függővé, hogy felveszik-e a rendszeres munkát. Hazatérve Balla már határozottan a munka folytatását kérte, s fokozatosan be is indult a termelés. A december 21-i gyűlésen, ahol a dolgozók kb. 85 %-a jelen volt, még megválasztottak ugyan a Balla Miklós elnök és 4 elnökhelyettes vezetése alatt lévő, 44 tagból és 8 póttagból álló „végleges” munkástanácsot, de a forradalom addigra már a múlté volt. Következett a megtorlás.

⁷⁹ Hadtörténeti Levéltár, Jelentés az 1956. októberi események Kisvárdai járás területén való lefolyásáról, Kisvárdai, 1957. július 22. 11-12. p.

⁸⁰ Kiss, 1998. 135. p.

Felhasznált irodalom

Dikán, 1993.

Dikán Dóra: Az 1956-os forradalom utáni megtorlás Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei dokumentumai I/4. A kisvárdai járás, Nyíregyháza, Jósza András Múzeum, 1993.

Kenedi, 1989.

A forradalom hangja. szerk. Kenedi János, Budapest, Századvég, Nyilvánosság Klub, 1989

Kiss, 1998.

Kiss Gyula: Életutam, Kisvárd, 1998. /Várday István Városi Könyvtár, Kisvárd, kézirat/

KSH, 1956.

Szabolcs-Szatmár megye fontosabb statisztikai adatai 1952-1955. Nyíregyháza, KSH SZSZBM Igazgatósága, 1956.